

Атом без порядку

Чи зможе режим нерозповсюдження ядерної зброї вижити в епоху швидких геополітичних змін?

Минуло вісім десятиліть відтоді, як енергія, що міститься всередині атома, була використана в бойових діях. Але світ прийшов не до ядерного Армагеддону, а до несподіваної ядерної стабільності, що зберігається досі. Не менш примітно й інше: атомні технології поширилися в багатьох країнах, але лише деякі вирішили використовувати їх для озброєння. Світу виявився корисним ефективний режим нерозповсюдження, тобто набір правил, норм і структур, які перешкоджають (хоча й недосконало) поширенню ядерної зброї. Але чи зможе цей режим вижити в епоху швидких геополітичних змін?

У 1960-ті роки президент США Джон Кеннеді передбачав, що в 1970-ті ядерна зброя буде приблизно у 25 країн. Але сьогодні їх лише дев'ять, тому що уряди зробили кроки, щоб не допустити поширення.

У 1968 році було укладено Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), який визнавав, що п'ять держав уже володіють ядерною зброєю, і містив обіцянку інших країн не створювати її. Уже кілька десятиліть Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), що базується у Відні, направляє інспекторів до країн, що розвивають атомну енергетику, щоб переконатися, що ця енергія використовується тільки в мирних цілях. У 1970-х адміністрація президента США Джиммі Картера зробила своїм пріоритетом уповільнення розповсюдження, зокрема за допомогою спеціально створеної Групи ядерних постачальників, чії країни-учасниці зобов'язалися обмежити експорт важливих з погляду безпеки технологій збагачення і переробки ядерних матеріалів.

Адміністрація Трампа послаблює альянси, що підриває американське стримування загалом і

Режим нерозповсюдження став важливою частиною світового порядку, але деякі аналітики вважають, що над ним нависли нові загрози. Навіть гендиректор МАГАТЕ Рафаель Маріано Гроссі тривожиться з

*змушує інші країни
здуматися про власну
ядерну зброю*

приводу майбутнього цього режиму. Найпомітнішою проблемою стала іранська програма збагачення урану понад 60 відсотків, що набагато вище рівня, необхідного для цивільних реакторів. За оцінками Гроссі, Іран може створити бомбу за кілька місяців, а не років. Саудівська Аравія заявляє, що, якщо Іран дійсно створить ядерну зброю, вона візьме з нього приклад і вийде з ДНЯЗ. Ізраїль і США погрожують застосувати силу, щоб зупинити Іран, але водночас США та Іран ведуть нові переговори про обмеження іранської ядерної програми.

За цією регіональною проблемою на Близькому Сході маячить глобальна загроза всьому режиму нерозповсюдження. Після Другої світової війни Німеччина і Японія скоротили свої ядерні плани, тому що вступили в альянс зі США. Авторитет американського ядерного стримування був достатнім, щоб забезпечити цим країнам безпеку, і те ж саме можна сказати про десятки інших країн – і в НАТО, і в Східній Азії. Але адміністрація Трампа послаблює ці альянси, що підриває американське стримування загалом і змушує інші країни задуматися про власну ядерну зброю. Вони прекрасно знають, що Україна відмовилася від розміщеної на її території радянської ядерної зброї, а в результаті на неї напала Росія (яка гарантувала, до речі, територіальну цілісність України в Будапештському меморандумі 1994 року).

Деякі аналітики заявляють, що у нас немає причин для занепокоєння, тому що поширення ядерної зброї сприятливо позначиться на світовій політиці. Вони стверджують, що ядерна зброя підтримувала розсудливість у відносинах США і СРСР, а сьогодні вона зможе стабілізувати баланс сил у різних регіонах.

Однак підходи за принципом «що більше, то краще» були б розумні лише за схожих політичних умов, а це означає: стабільні системи командування та управління; відсутність серйозних громадянських війн або дестабілізаційних мотивів (наприклад, ірредентистських настроїв); дисципліна, яка стримує спокусу завдати випереджувального удару на ранніх стадіях конфлікту, коли новий ядерний потенціал ще слабкий і вразливий.

У багатьох частинах світу забезпечення таких умов виглядає нереалістично. У більшості випадків першим наслідком набуття

країною ядерного потенціалу стане підвищення не безпеки, а вразливості та незахищеності. Навіть локальний, «тактичний» ядерний удар стане серйозним порушенням 80-річного глобального табу.

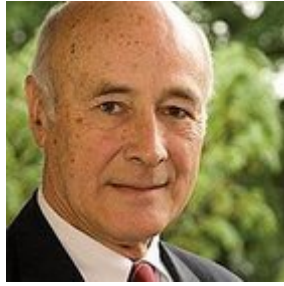
Наддержави не можуть повністю уникнути негативних наслідків поширення – все це означає, що світ має бути серйозно зацікавлений у збереженні режиму нерозповсюдження

Потрібно також враховувати дестабілізуючу роль, яку можуть відіграти недержавні структури. Навіть якщо ризик отримання ядерної бомби терористичним угрупованням малий, сама ймовірність такого ризику створює серйозні проблеми. Той факт, що матеріали для виготовлення зброї можуть бути вкрадені або продані на чорному ринку державам-ізолятам, означає, що загроза, яка виходить від недержавних угруповань, не обмежується їхніми технічними можливостями. І від негативних наслідків немає імунітету навіть у сучасних наддержав. Широке і швидке поширення ядерної зброї може вплинути на глобальний стратегічний баланс і перспективи мирного та справедливого світопорядку в майбутньому.

Очевидно, що політичні та технічні тенденції будуть змінюватися. Але головне питання пов'язане з майбутнім американських альянсів і стримування загалом. Поширення може призвести до дестабілізації; ядерна зброя не завжди посилює геополітичні позиції держави, яка її отримала; наддержави не можуть повністю уникнути негативних наслідків розповсюдження – все це означає, що світ має бути серйозно зацікавлений у збереженні режиму нерозповсюдження.

За поточних обставин нерівність в озброєннях прийнятна для більшості держав, бо альтернатива – анархічна рівність – небезпечніша. Допоки країнам краще живеться без бомби, ніж з нею, політика уповільнення поширення ядерних збройових технологій спиратиметься на міцний фундамент. Якщо говорити реалістично, міжнародний режим не повинен бути обов'язково ідеальним, щоб створити значущий стримувальний ефект. Проте, як тільки норми та інститути починають слабшати, цей процес може бути важко зупинити.

(c) Project Syndicate 2025

Джозеф С. Най

Джозеф С. Най (Joseph S. Nye) – американський політолог і письменник. В адміністрації Клінтона працював помічником глави Пентагону з питань національної безпеки, очолював Національну раду з розвідки США. Нині є професором у Гарвардському університеті, автор книги *Is the American Century Over?*

